שותפות אסטרטגית במשבר: ישראל והקהילה היהודית בארצות-הברית

אברהם בן-צבי

ואולם חרף הצלחותיה המרשימות של השדולה, התומכת בישראל, בהדיפת מהלכי הממשל ב-1975 וב-1977, וכן בסיכול יוזמות ומהלכים דומים של הממשל בשנות ה-60, התברר יותר ויותר במרוצת חמש עשרה השנים האחרונות, שאפילו אמונות מושרשות היטב ותמיכה ציבורית נרחבת חשופות לסחף ולשחיקה.

ביטוי ראשון לתהליך ההתפוררות של מערך היחסים המיוחדים התגלה במהלך מלחמת לבנון, כאשר כמה אישים יהודים (כולל תומס דיין וקנת ביאלקיין) הביעו תמיכה פומבית בתוכנית הנשיא רייגן מ-1 בספטמבר 1982, וזאת בניגוד לעמדתה המוצהרת של ממשלת ישראל. לקראת סוף העשור באה השחיקה הזאת במידת הלכידות של המנהיגות היהודית לידי ביטוי על רקע האינתיפדה ותוכנית ההסדר של מזכיר המדינה, ג'ורג' שולץ, שהולידו מחלוקות וויכוחים נוקבים בקרב הקהילה היהודית ועוררו ביקורת פומבית על מדיניותה של ישראל. בשנות ה-90 החריף תהליך התפוררות הזה, והצטרף לתהליכי ההתרחקות וההתבדלות מישראל של קבוצות נרחבות בקרב יהדות ארצות-הברית, בייחוד בקרב הדור הצעיר של הקהילה הרפורמית. העלייה בשיעור נישואי התערובת בקרב יהודי ארצות-הברית (שהגיע ב-1992 ל-52%) ומגמת ההתנתקות מישראל וההתבוללות המוחלטת בחברה האמריקנית של מגזרים יהודיים שונים – כל אלה חברו ונוספו לחילוקי הדעות המחרפים בסוגיות המדיניות. בעקבות זאת השתנתה רקמת היחסים המיוחדים בין ישראל וארצות-הברית. מתבנית מגובשת, המלוכדת בתמיכתה הבלתי-מעוררת בישראל, היתה מערכת היחסים למסגרת רופפת מפולגת ומשוסעת מבחינות פוליטיות, אידאולוגיות ודתיות. ביטוי בולט לתמורה שחלה במערכת היחסים המיוחדים בראשית שנות ה-90 ניתן לראות בחוסר נכונותה של המנהיגות

והתחושות האלה למנוף יעיל לשם גיוס אהדה ציבורית ואת תמיכת הקונגרס בישראל ולשם בלימתם וסיכולם של מהלכים מצד הממשל, שנתפסו כבעלי פוטנציאל של פגיעה בישראל. ואכן, התמיכה הציבורית הרחבה הזאת היא שסייעה לשדולה הפרו-ישראלית בווישינגטון לשמש כחוד החנית במאבק הציבורי לשם סיכולן של יוזמות 'ההערכה מחדש' באביב 1975, ושל היוזמה הבין-מעצמתית המשותפת מה-1 באוקטובר 1977, שנתפסה בירושלים כניסיון ליצור את התשתית לפתרון כפוי של הסכסוך. באשר למדיניות 'ההערכה מחדש', אין ספק, כי הפעילות הנמרצת של הקהילה היהודית ושל השדולה הפרו-ישראלית בווישינגטון מילאה תפקיד מרכזי בהכשלתו של הניסיון לאלץ את ישראל לסגת למעברי המיתלה והגידי ולנטוש את שדות הנפט של אבו רודס ללא תמורה. כלשהי מצידן של מצרים, או ארצות-הברית. שיאה של הפעילות הזאת היתה במכתב גלוי מה-21 במאי 1975, שעליו חתמו שבעים ושישה סנטורים. המכתב הזה, שהיה נקודת מפנה במשבר, פורסם בעיתונות האמריקנית, ובו נתבע הנשיא פורד לתמוך בכל צרכיה המדיניים, הכלכליים והצבאיים של ישראל. המכתב הזה, שנוסח על-ידי אישים באיפ"ק, המחיש לממשל עד כמה חסרה לו תמיכה פנימית, החיונית לקידום המהלך. כך נסללה הדרך לגיבוש מדיניות חדשה, שהתבססה על נכונות הממשל לפצות את ישראל באופן משמעותי על הוויתורים למצרים.

גם במשבר 1 באוקטובר 1977 פעלו ארגונים יהודיים בלכידות ובנחרצות, כדי לסכל את מה שנתפס כראשיתו של הסדר כפוי, והפעילות הנמרצת וחסרת הפשרות הזאת, שאליה הצטרפו גם מנהיגי הסנאט, אילצה את ממשלו של הנשיא קרטור לסגת, חמישה ימים בלבד לאחר פרסום ההצהרה, מחלק מן העקרונות, שעוגנו במסמך הבין-מעצמתי המשותף.

מדיניותה של ארצות-הברית כלפי ישראל לא עוצבה מעולם בריק מבחינות פוליטיות, חברתיות ואידאולוגיות. בשאיפתם לקדם את יעדיהם הרחבים במזרח התיכון, כמו גם את יעדיהם הביטורליים, הועמדו קובעי המדיניות האמריקנים דרך קבע בפני שורה ארוכה של חסמים ומכשולים פנימיים, שאילצו אותם לא אחת לצמצם את היקף יוזמותיהם, או אפילו לוותר לחלוטין על חלק מהן. האילוצים הפנימיים האלה ביטאו את מכלול התפיסות וההעדפות הציבוריות, שהיו מקובלות בחברה האמריקנית מאז הקמתה של מדינת ישראל, ושהיו רוויות ברצון טוב, באהדה עמוקה ובהזדהות עם המורשת התרבותית וההיסטורית של ישראל.

מכלול האמונות הזה, שיצר את תבנית היחסים המיוחדים שבין ארצות-הברית לישראל, ליכד סביבו שכבות וחוגים רחבים בחברה האמריקנית (ולא רק את הקהילה היהודית), שאהדתם לישראל נגזרה ממגוון רחב של גורמים, כמו: האמונה, כי קיימת זהות בסיסית בין תהליך יצירתה וכינונה של האומה האמריקנית לבין בנייתה של החברה והמדינה הישראלית; הזדהות עמוקה של קבוצות נוצריות עם ארץ הקודש, שבה נוצרה מורשת התנ"ך; והאמונה בקיומו של דמיון בסיסי בין האתוס האמריקני, על כל מרכיביו והיבטיו, ובין האתוס של כור ההיתוך הישראלי עתיר החזון והמחוייב לערכים דמוקרטיים. כל אלה היוו רק כמה מן הגורמים שביססו בחברה האמריקנית את האמונה, כי במובנים רבים, ישראל אינה אלא בבואה מיניאטורית של הניסיון האמריקני בהקשריו האידאולוגיים, החברתיים והתרבותיים. המכלול הזה של אמונות מושרשות ורווחות היווה את המסד הציבורי הרחב והקרקע הנוחה והפורייה, שעליה יכלו ארגונים פרו-ישראליים, כמו איפ"ק, לבסס את פעילותם הארגונית כדי להפוך את הרגשות

היהודית להתעמת עם ממשל בוש במהלך משבר הערבויות. בכל שלבי המשבר, שהגיע לשיאו בהחלטת הממשל – בפברואר 1992 – להתנות את העברת כספי הערבויות לישראל בהקפאת כל תוכניות הבנייה בשטחים, נמנעה המנהיגות הזאת מכל נסיון לגייס את הקונגרס למאבק בממשל לשם סיכול ההחלטה, ודוברים יהודים אף השמיעו הצהרות ביקורתיות על מדיניות ההתנחלות של ממשלת שמיר.

השסע הזה גדל והלך בתקופת ממשלת רבין על רקע הסכמי אוסלו. בשנים 1992–1996 הובילו חוגים בקהילה האורתודוקסית את ההתנגדות לתהליך אוסלו, תוך גילוי נכונות ליצור קואליציות ובריתות עם מנהיגות הקונגרס במאמץ לחשק את ממשלות ארצות-הברית וישראל כאחת. בניגוד לדפוס המסורתי של התנהגות המנהיגות היהודית, שהתמקד במאמץ לחשק את הממשל, התרכזה פעילותו של הפלג האורתודוקסי הזה בניסיון לכרסם ולשחוק מרכיבים במדיניותה של ישראל, בייחוד בסוגיית הסיוע הכלכלי, שביקש הממשל להעניק לרשות הפלשטינית. בתקופה הזאת הסתמן פער בולט בין התמיכה השקטה, יחסית, של רוב הציבור היהודי האמריקני וחלק ממנהיגותו בעמדות מדיניות מתונות ופשרניות, לבין הדפוס הבוטה, שאותו נקטה קבוצת המיעוט האורתודוקסית, שהתנגדה בתוקף לתהליך. סקרי דעת קהל, שנערכו באוגוסט 1995, בינואר 1996 ובפברואר 1997, הצביעו על כך, שלמעלה מ-50% מהקהילה האורתודוקסית התנגדו דרך קבע לתהליך אוסלו. הגם שהמדובר בקבוצת מיעוט בקרב יהדות ארצות-הברית, הקבוצה האורתודוקסית הינה קבוצה בעלת זיקה עמוקה לישראל, רמת המעורבות וההתעניינות שלה במתרחש בזירת הסכסוך

גבוהה, והיא שהפגינה באופן עקבי נכונות לפעול למען עמדותיה, ולעיתים גם באורח נחרץ ובלתי-מתפשר.

בחירתו של בנימין נתניהו לראשות הממשלה ב-29 במאי 1996 היתה ציון דרך נוסף בתהליך דעיכתה של הקהילה היהודית כמסגרת הומוגנית ומלוכדת, התומכת ללא תנאי במדיניותה של ממשלת ישראל. בעוד שבתקופת כהונתן של ממשלות רבין ופרס,

משברים עתידיים בין ארצות-הברית לישראל יתנהלו במסגרת כללי משחק חדשים, כאשר קבוצות וסיעות מרכזיות בקרב הקהילה היהודית נמנעות מתמיכה במדיניותה של ישראל או מעניקות אפילו תמיכה פעילה לממשל בניסיונותיו להשפיע, להרתיע או אפילו להעניש את ממשלת ישראל

אלה שקראו תיגר על מדיניותה של ישראל היו חברי הקהילה האורתודוקסית שהתנגדו להסכמי אוסלו, הרי שבמרוצת תשעה-עשר החודשים הראשונים של ממשלת נתניהו היה זה הפלג הליברלי (המורכב בעיקרו מרפורמים ואורתודוקסים), שיצא חוצץ נגד ממשלת ישראל על רקע העיכוב המתמשך בתהליך המדיני מחד, ועל רקע יוזמת חוק ההמרה, מאידך. הסתייגותו הגוברת של האגף הליברלי ביהדות ארצות-הברית מעמדותיה של ישראל באה לידי ביטוי בסקרי דעת קהל רבים, שהצביעו על הסכמה רחבה בקרב יהדות ארצות-הברית לכך שושינגטון תפעל באורח נמרץ לקידום תהליך אוסלו, גם אם הדבר

יהיה כרוך בהפעלת לחצים על ישראל. כך, למשל, לא פחות מאשר 81% מן הנשאלים בסקר, שנערך בפברואר 1997, הביעו את תמיכתם בתפקיד הפעיל שמילא הממשל במשא-ומתן, אשר הביא לחתימת הסכם חברון. ואילו בסקר, שנערך בספטמבר 1997, הגיע ל-89% שיעור התומכים בתפקיד פעיל של ארצות-הברית במשא-ומתן בין ישראל לרשות הפלשטינית; 84% מהנשאלים הביעו תמיכה בהפעלת לחץ אמריקני על נתניהו ועל ערפאת.

הנכונות הגוברת הזאת להסתייע בתיווך האמריקני בתהליך, ואף לראות בו זרז חיוני לשם שבירת הקיפאון לוותה, במרוצת שנת 1997, במתיחת ביקורת נוקבת על מדיניותה של ממשלת נתניהו. הגם שאישים, כמו רוברט ליפטון, תיאודור מאן והנרי סיגמן לא היססו גם בעבר להביע דעות נחרצות בדבר הצורך בפשרה טריטוריאלית, היו הדים תקשורתיים וציבוריים לבקורתם הנחרצת על ממשלת נתניהו, ולתביעתם שהממשל יגביר את היקף ואופי מעורבותו בתהליך ולא יירתע מהפעלת לחצים על ישראל (כדי שתימנע מפעולות חד-צדדיות בנושא הפלשטיני) ופגישותיהם עם אישי ממשל בכירים סוקרו בהרחבה. ואולם ביטויי הביקורת והמחאה האלה על מדיניות ישראל היו כאין וכאפס לעומת תגובתה של מנהיגות הקהילות הרפורמית והקונסרבטיבית על יוזמת חוק ההמרה. חלק מקהילות אלה, הכוללות כ-79% מן היהודים המשתייכים לבתי כנסת בארצות-הברית, אימצו דפוס פעולה, דומה לזה של הממשל כלפי ישראל בעשורים הקודמים, והיה בכך תקדים ליחסה של הקהילה היהודית כלפי ישראל. המדובר בנקיטת עיצומים כלכליים, שנלוו לביטויי מחאה וכעס כלפי ממשלת ישראל והממסד האורתודוקסי שבה.

את מהלכי הענישה יזמה, במרץ 1997, מועצת הפדרציה של הקהילות היהודיות בסן-פרנציסקו, שהחליטה לקצץ במיליון דולר מתמיכתה במוסדות וביעדים ציבוריים בישראל (כולל קליטת עלייה וחינוך) באמצעות המגבית היהודית המאוחדת, ולהקצות את הסכום הזה ישירות לפרויקטים למען סובלנות ופלורליזם דתי בישראל. הפדרציות היהודיות של בוסטון וקליבלנד נקטו צעדים דומים באביב 1997, ואילצו את המגבית היהודית המאוחדת להגדיל את היקף תרומותיה (מ-15 מיליון דולר ל-20 מיליון דולר) לקידומו של הפלורליזם הדתי בישראל.

לא זו בלבד, שיוזמת חוק ההמרה עוררה תגובות מחאה חריפות בקרב הקהילה היהודית, אלא שהיא החריפה את החיכוך הבין-קהילתי בקרב יהדות ארצות-הברית ועוררה חילופי דברים בוטים בין מנהיגים רפורמים למנהיגים אולטרה-אורתודוקסים. ואולם הנזק החמור ביותר, העלול להיגרם ליחסים המיוחדים על רקע חוק ההמרה (ואירועים כמו ההתנכלות למתפללים רפורמים ברחבת הכותל המערבי) קשור לאפשרות שהיוזמה הזאת תאיץ את תהליכי הניכור וההתרחקות מישראל בקרב הקהילות הרפורמיות והקונסרבטיביות, שממילא עוברות תהליך של התבוללות, כאשר הדור הצעיר (במיוחד בקרב הקהילה הרפורמית), הגדל בסביבה הטרוגנית המרוחקת מן הריכוזים היהודיים האורבניים המסורתיים, הולך ומתנתק ממורשתו הדתית והתרבותית.

ואכן, עובדה היא שהדור הצעיר – שעבורו מורשת השואה והאיום הקיומי על מדינת ישראל אינם מהווים עוד חלק מהחוויות המעצבות את השקפת עולמו באורח ישיר – לא רואה עוד את תמיכתו בישראל כדבר מובן-מאליו, שאינו תלוי בהתנהגותה של ממשלת

ישראל. כך, למשל, מהווה חוק ההמרה – שנועד למסד את מעמדו של הזרם האורתודוקסי בישראל כסמכות הבלעדית בסוגיית הגיור – גורם המאיץ תהליכים עמוקים של התבוללות יהודית ושל הניסיון לגבש מסגרות ערכיות, לעיתים דתיות, חלופיות למסגרות שנשחקו וקרסו. העובדה, שהחוק הזה נתפס כסותר במהותו את האתוס הפלורליסטי והדמוקרטי האמריקני מהווה, איפוא, חוליה נוספת במסכת מורכבת של התנתקותן ההדרגתית של שכבות יהודיות מהליבה של יהדות ארצות-הברית, שלה היו יחסים מיוחדים עם ישראל. המגמה הזאת משתלבת בתהליך רחב יותר, שגילוייו בעשור האחרון הם: ירידה דרמטית בהיקף התרומות שגויסו לוועדות הפעולה הפוליטיות (PACs) הפרו ישראליות; ירידה בסכומים, שגויסו למען ישראל, מתוך כלל התרומות למגבית היהודית המאוחדת; וירידה בהיקף התרומות של הדור הצעיר (גילאי 32-50) למגבית ולפרויקטים הקשורים לישראל.

על רקע התהליכים האלה, ולנוכח השסע המתרחב בין הקהילות הרפורמיות והקונסרבטיביות לבין ישראל (ובין הקהילות הרפורמיות והקונסרבטיביות מזה, לבין חוגים בקהילה האורתודוקסית מזה), עולה במלוא

חריפותה השאלה, האם תוכל הקהילה הזאת למלא גם בעתיד את תפקידה המסורתי בחישוב הממשל ובסיכולו, או ריכוכו, של יוזמות הנתפסות כעלולות לפגוע באינטרסים החיוניים של ישראל.

ואכן, על רקע תמונת הפילוג הפנימי וההתרחקות מישראל של גורמים מרכזיים בקרב הקהילה היהודית, מסתמנת האפשרות, שהממשל יצליח לזכות ביכולת תמרון בעלת שוליים רחבים יותר מאשר בעבר במאמציו לקדם הסדר מדיני, תוך נטרול, או עקיפת חלק לפחות, מן החסמים והחישובים, שהצרו בעבר הלא רחוק את צעדיו והציבו מגבלות חמורות על מדיניותו כלפי ישראל.

במלים אחרות, ניתן להעריך שמשברים עתידיים בין ארצות-הברית לישראל יתנהלו במסגרת כללי משחק חדשים, כאשר קבוצות וסיעות מרכזיות בקרב הקהילה היהודית נמנעות מתמיכה במדיניותה של ישראל או מעניקות אפילו תמיכה פעילה לממשל בניסיונותיו להשפיע, להרתיע או אפילו להעניש את ממשלת ישראל. בהקשר זה יוזמת חוק ההמרה מחד, והקיפאון המתמשך בחזית הפלשטינית מאידך, עלולים להעמיק את הסדקים שנפערו בברית האסטרטגית בין ישראל לבין הקהילה היהודית האמריקנית.

מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים מביע את תודתו העמוקה

למרטין ג' וויטמן (ניו-יורק)

ולקין משפחת מילקן (סנטה מוניקה)

על תמיכתם בהוצאה לאור של **עדכן אסטרטגי**